

De doe-het-zelfmaatschappij

Van Femke van Zeijl verscheen eveneens
bij Ambo|Anthos *uitgevers*

Een nacht in een vizel
Gin-tonic & cholera
Koning van de barraca's

Meld je aan voor onze nieuwsbrief om op de hoogte te blijven van
de nieuwste boeken van Ambo|Anthos *uitgevers* via
www.amboanthos.nl/nieuwsbrief.

Femke van Zeijl

De doe-het-zelf- maatschappij

Over leven in Lagos

Ambo|Anthos
Amsterdam

Deze publicatie is tot stand gekomen met steun van
het Fonds Bijzondere Journalistieke Projecten

FONDS Bijzondere
JOURNALISTIEKE PROJECTEN

ISBN 978 90 263 3746 8

© 2022 Femke van Zeijl

Omslagontwerp Marry van Baar

Omslagillustratie © Tom Saater

Foto auteur © Ruud Pos

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

Voor Joke

Inhoud

Proloog 9

- 1 Een wijk die over je waakt 19
- 2 Verlos ons van het stroomnet 40
- 3 Voor je pensioen een huurkazerne 66
- 4 Mijn eigen waterfabriek 86
- 5 Zelfbenoemde vredestiters 113
- 6 De tolheffers van de straat 145
- 7 Een privéschool voor iedereen 174
- 8 Eén ziekte verwijderd van de armoede 203

Epiloog 235

Verantwoording 249

Dankwoord 251

Proloog

Vanachter mijn bureau zie ik het gevaarte van zijn platform storten, rakelings langs het openstaande raam. De planken waarop de watertank rustte hebben het na jarenlange houtrot begeven, en het waterreservoir dat normaal gesproken boven de daken uitsteekt komt met een vervaarlijk gekraak naar beneden zetten. Tot mijn opluchting blijft het kunststof vat halverwege hangen in de touwen die het bij storm op zijn plek moeten houden, maar het kiepert daarbij wel voorover. Duizend liter water klettert de compound van de burens in.

Dit alles gebeurt nog geen tien minuten nadat ik vanochtend aan mijn werktafel ben gaan zitten om te beginnen met dit boek. Ik weet meteen: schrijven kan ik de komende tijd wel vergeten. Leven in Lagos betekent een hele hoop voorzieningen zelf regelen, en mijn oplossing voor stromend water is zojuist van het dak komen zeilen. Ik klap de laptop dicht en loop naar beneden om de schade in ogenschouw te nemen.

De steigerbuizen van de toren die het waterreservoir stutte blijken grotendeels doorgeroest. De complete stelling moet worden vervangen. Twee weken kost het me om mijn appartement weer van stromend water te voorzien. Pas dan kan ik weer ach-

ter mijn bureau kruipen en het blanco document openen dat het begin moet vormen van dit boek.

Niet lang daarna bezwijken de accu's die het huis elektriciteit verschaffen wanneer de stroom uitvalt. De dagelijkse black-outs in Nigeria maken deze alternatieve stroomvoorziening onmisbaar, dus meteen moet ik aan de slag om nieuwe, betrouwbare batterijen te vinden en te laten installeren. Weer komt er een paar dagen niets van schrijven.

En als ik dan eindelijk terug kan naar mijn schrijftafel begint de generator – plan B bij stroomuitval – te rochelen. Of wordt er een auto gestolen in de straat en roept de bewonersvereniging op tot een bijeenkomst over de veiligheid. Of dreigt het elektriciteitsbedrijf me zonder opgaaf van reden van het stroomnet af te sluiten.

In Lagos wordt mijn aandacht opgeëist door zaken waarover ik me in Nederland zelden zorgen hoefde te maken. En dat is precies waar het in dit boek om draait.

Na een decennium als journalist heen en weer naar Afrika bezuiden de Sahara te hebben gereisd, besluit ik in 2012 dat de tijd rijp is me als freelancecorrespondent op het continent te vestigen. Ik had kunnen kiezen voor standplaats Nairobi of Johannesburg, waarvandaan veel westerse journalisten opereren. Maar het verbaast me al jaren dat er in Nigeria, Afrika's volkrijkste land en grootste economie, nog nooit één Nederlands-talige correspondent gevestigd is geweest. Bovendien heeft de dynamiek van Lagos bij eerdere verblijven mijn hart gestolen, en zie ik mezelf daar wel gedijen.

Ik ga niet over één nacht ijs en bivakkeer er een paar keer langere tijd, eerst logerend bij Nigeriaanse vrienden, en tot slot alleen in een flatje in achterafbuurt Agege. Als ik definitief

kwartier maak in Lagos, denk ik dan ook te weten waaraan ik begin. Ik kan verklaren hoe een koloniale erfenis van ontoereikende diensten in combinatie met structurele onderfinanciering en decennia van corruptie na de onafhankelijkheid de publieke sector in het West-Afrikaanse land hebben uitgehold. En ik heb aan den lijve ervaren dat veel openbare voorzieningen niet voldoen, dat ze soms zelfs totaal ontbreken. Ik acht mijzelf terdege voorbereid op mijn nieuwe standplaats Lagos.

Maar niets had me kunnen voorbereiden op het fundamentele mentaliteitsverschil tussen mij en mijn burens, veroorzaakt door de totaal verschillende rol van de overheid in ons bestaan.

Genadeloos en vanaf dag één ontmaskert het leven van alledag in deze miljoenenstad mij als een product van de Nederlandse verzorgingsmaatschappij. Wanneer ik nog aan het praktiseren ben welk gemeentelijk servicenummer ik eens zal bellen als een openbare voorziening uitvalt, hebben mijn Lagosiaanse burens al minstens twee privéoplossingen voor het betreffende probleem bedacht én uitgevoerd.

Die noodgedwongen inventiviteit is kenmerkend voor deze doe-het-zelfmaatschappij, waarin de burger grotendeels op zichzelf is aangewezen, van de meest basale faciliteiten zoals water en licht tot onderwijs, veiligheid en gezondheidszorg. Niet voor niets zeggen de Nigerianen dat ieder huis hier zijn eigen lokale overheid vormt. De creativiteit waarmee mijn stadsgenoten hun eigen uitwegen scheppen ben ik gaandeweg gaan bewonderen en analyseren.

Dit boek gaat dan ook niet over het falen van de Nigeriaanse overheid, maar juist over de oplossingen die burgers bedenken om het ontbreken van overheidsdiensten op te vangen. Het gaat over de doe-het-zelfstrategieën van de gemiddelde Lagosiaan die zich staande moet houden tussen miljoenen andere stede-

lingen. Wat doet dat met een samenleving en wat voor burgers levert dat op?

In Nigeria merk ik steeds weer hoe de ingebakken doe-het-zelf-mentaliteit het meest fundamentele verschil vormt tussen mijn burens en mij. Die mentaliteit wil ik onderzoeken. Daarbij spelen mijn stadsgenoten de hoofdrol.

De fiere sloppenwijkbewoner Ishola die zichzelf ‘The Great Slumdweller’ noemt; mijn hoogbejaarde huisbaas en -bazin, hij blind en zij slecht ter been; Amaka, de goedgehartige buurtwinkelster die zelfs de kruimeldief nog het voordeel van de twijfel gunt; dokter Chris die overuren draait in zijn privékliniek; de jonge advocaat Bolanle die ondanks een erfelijke ziekte probeert voor zijn gezin te zorgen – zij en vele andere Lagosianen zijn gidsen in deze zoektocht.

Ook mijn eigen verhaal komt aan bod. Toen ik me in mijn uppie in een appartementje op het vasteland van Lagos vestigde, zonder steun van een bedrijf en zonder andere westerlingen in de buurt, begon ik zonder het te beseffen aan een spoedcursus overleven in de doe-het-zelfmaatschappij. Dat aanpassingsproces van vallen en opstaan is relevant omdat ik me als buitenstaander nog verwonder over zaken die de gemiddelde Lagosiaan doodnormaal vindt.

Daarom moet ik dit boek ook nú schrijven. Ik ken mijn standplaats inmiddels goed genoeg om verbanden te kunnen leggen en fenomenen te kunnen begrijpen die in eerste instantie onbegrijpelijk leken. Maar als ik langer wacht, slaat ook bij mij de gewenning toe en verlies ik de opmerkzaamheid van de relatieve nieuwelings.

Hoewel ik in alle windstreken van dit universum van een land heb gereisd, houd ik het in dit boek bij een portret van het leven in Lagos. Tot deze stad beperk ik mij niet alleen omdat ik haar het beste ken, maar ook omdat Lagos, zoals de meeste wereldsteden, niet representatief is voor het hele land. In dit universum leven groepen mensen soms lichtjaren van elkaar vandaan, en lijken verschillende regio's haast andere planeten. Er gaapt dan ook een kloof tussen deze metropool met meer inwoners dan Nederland en de rest van Nigeria. Hoewel ook elders in het land de overheid het laat afweten – veelal op nog veel schrijnender wijze – wil ik niet pretenderen dat de Lagosiaanse ervaringen overeenkomen met die van een Nigeriaan in Sokoto, Maiduguri of Calabar.

Wel zijn er over de hele wereld samenlevingen te vinden waar burgers eveneens in meer of mindere mate op zichzelf zijn aangewezen. Inwoners van India en Brazilië maar ook Roemenië, Rusland en de Verenigde Staten zien zich in het dagelijks leven net zo goed gedwongen tot allerlei creatieve oplossingen. Natuurlijk verschillen de mate van noodgedwongen zelfredzaamheid en de publieke sectoren die het betreft. Zo is er in het ene land met de stroomvoorziening niets mis, maar ontbreekt het aan fatsoenlijk openbaar onderwijs en een ziektekostenverzekering voor iedereen, terwijl in het andere land juist de elektriciteit het grote struikelblok is.

Desalniettemin is de doe-het-zelfsamenleving wereldwijd de regel, en de klassieke Noord-Europese verzorgingsstaat de uitzondering. In die zin is het onderwerp relevant in een wereldwijd perspectief en is dit verhaal over Lagos te lezen als een parabel over de wijze waarop de meerderheid van de wereldburgers moet zien te overleven. Bovendien ontdekte ik gaandeweg dat de doe-het-zelfmentaliteit de sleutel is voor het begrijpen van

andere fenomenen in dit soort samenlevingen, die van buitenaf zo onbevattelijk kunnen schijnen.

Daarnaast worden ook wij vaker aangesproken op onze zelfredzaamheid. Of je het nou participatiesamenleving noemt of zoals de Britten *Big Society*, Europese burgers raken steeds meer op zichzelf aangewezen. Als de ontwikkeling van de terugtrekkende overheid doorzet, zal ook de aanspraak op onze zelfredzaamheid groeien. Wellicht kunnen we dan wat leren van de ervaren Nigeriaanse doe-het-zelvers en hun proactieve omgang met tegenslag. Misschien bedachten zij oplossingen waarmee ook wij uit de voeten kunnen, hoewel evengoed kan blijken dat je sommige aspecten van het bestaan simpelweg niet in je uppie kunt regelen.

Als ik er ergens achter kan komen, is het in Lagos. Hier hebben de mensen jarenlange, nee levenslange ervaring met het gebrek aan vangnetten. Wat doet het met mensen om in een doe-het-zelfmaatschappij op te groeien? Maakt het ze weerbaarder, of verstikt het juist alle initiatief tot sociale verandering? Kun je eigenlijk wel spreken van een maatschappij als ieder huis zijn eigen koninkrijk vormt? Geldt daar meer dan alleen het recht van de sterkste?

Wie weet is er daadwerkelijk een duurzame samenleving voorstelbaar waarin de overheid alleen voor de meest rudimentaire voorzieningen opdraait en de burger het overige regelt in eigen beheer. En mogelijk zijn de lokale, particuliere oplossingen van sociale vraagstukken beter geschikt voor Lagos dan de westerse systemen waarmee de kolonisator de gemeenschap opzadelde. Wellicht kan uit een uit nood geboren ieder-voor-zichmentaliteit wel degelijk een samenhangende samenleving rijzen.

Dat zijn de vraagstukken die de afgelopen jaren door mijn hoofd speelden, en waarvan de antwoorden soms opborrelden

tijdens het oppompen van koffiebruin water uit de huisbron of langdradige vergaderingen van het bewonerscomité over de veiligheid op straat. Door en met mijn stadsgenoten leerde ik de regels voor het overleven in Lagos. Dat leerproces beschrijft dit boek ook.

In deze bloemlezing van het doe-het-zelfbestaan komt in elk hoofdstuk een andere voorziening aan bod waarvoor de Lagosianen op zijn minst deels zelf opdraaien, te beginnen met hoe mijn stadsgenoten ervoor zorgen dat ze zich op straat en thuis veilig voelen. Daarna bespreek ik de al genoemde private elektriciteitsbronnen, het autarkische alternatief voor de onbetrouwbare publieke stroomvoorziening. Waarom ik aansluitend huisvesting en sociale zekerheid tegelijkertijd behandel, zal gaandeweg hoofdstuk drie blijken.

Vervolgens ga ik in op een van onze grootste levensbehoeften: water. Hoe de burgers van Lagos zelf gerechtigheid creëren in een land waar de justitiële sector dat niet kan bolwerken, beschrijft hoofdstuk vijf. Daarna maakt het volgende hoofdstuk een uitstapje naar de overheid en de doe-het-zelfmentaliteit die ook tot in de haarvaten van het ambtelijk apparaat blijkt te zijn doorgedrongen. Het onderwijs komt aan bod in het zevende hoofdstuk en het laatste beschrijft hoe burgers trachten alternatieven te vinden voor de gebrekkige publieke gezondheidszorg.

Dit boek eindigt in 2020, wanneer een pandemie meedogenloos de gebreken blootlegt én de positieve kanten toont van de Lagosiaanse doe-het-zelfmaatschappij.

Evenzeer is dit boek een hommage aan Lagos, de miljoenenstad die tien jaar geleden mijn standplaats werd. Het is een ode aan mijn stadsgenoten die me zo vanzelfsprekend verwelkomden in

hun tumultueuze wereld en die me blijven verbluffen met hun noeste ondernemingszin. Net als bij alle grote liefdes slaat de lofzang af en toe om in een litanie, maar de grondslag van dit boek bleef immer mijn verknochtheid aan Lagos, de stad wier temperament en tempo, wier klanken en stank ik mis zodra ik er even vandaan ben.

Het is moeilijk de charme van Lagos te beschrijven voor een buitenstaander. In de regel geldt voor deze miljoenenstad: *you love it, or you hate it*. Maar laat ik het proberen met een beschrijving van een zomerse avond in Surulere, op de fiets op weg naar huis.

‘*Well done, ma!*’ roept de wandelaar me na als ik de verlaten straat door fiets. Waar overdag geldwisselaars in wapperende kaftans meerennen met passerende automobilisten om hun aandacht en klandizie te vangen, is de weg nu uitgestorven. Mijn stadsrijwiel zoeft over het asfalt alsof het zich een renfiets waant, en de bries door mijn haren is een welkome verkoeling na de tropenhitte van overdag. De straatlantaarns branden vanavond en in het warmgele licht hebben de beluifelde winkeltjes aan weerszijden van de straat iets weg van een filmset van een spaghettiwestern. Alleen aan het begin van Akerele Street bruist het van leven, daar waar de beste *suya* van Surulere wordt verkocht. De geur van dit gebarbecued vlees volgt me tot ver nadat ik de drukbezette tafeltjes op het trottoir van Suya Spot ben gepasseerd. De roosterlucht die zich mengt met de geur van gestampte pinda’s, gember en chilipeper, is onlosmakelijk verbonden met het Nigeriaanse uitgaansleven.

Het is bijna middernacht en ik ben op weg terug van een zaterdagse borrelavond bij een bevriende schrijver waarop we zoals gebruikelijk de toestand in de wereld doornamen, onze

argumenten met volume kracht bijzettend naarmate de avond vorderde. Ik geniet van de fietstocht naar huis door vastelandswijk Surulere, waar ik me in 2012 vestigde.

Na het kalme Akerele steek ik de Shitta-rotonde over, waar de minaret van de moskee en de palmbomen ervoor zich donker aftekenen tegen de auberginekleurige hemel, en ik rijd verder langs de ontwakende nachtclubs op Adeniran Ogunsanya, waar mannen in merkspijkerbroeken uit dubbel geparkeerde auto's stappen. Afgezien van de begroeting op Akerele en een sporadische uitroep van verrassing van een passant – fietsende witte vrouw is in Lagos geen alledaags gezicht – neemt niemand notitie van me. Er is geen politieman te bekennen, ook niet op de locaties waar overdag agenten staan om weggebruikers geld af te troggelen, maar ik voel me onderweg net zo veilig als wanneer ik vroeger na een Utrechtse stapavond terug naar Lombok fietste.

Een week later wandel ik met een Amerikaanse bezoeker naar mijn stamkroeg twee straten van huis. De lantaarnpalen laten het die avond afweten, maar links en rechts lichten buitenlampen van huizen ons bij. Kerosinevlammetjes flakkeren op schraagtafels waar vrouwen uit de buurt bouillonblokjes, blikjes tomatenpuree en zakjes zeepoeder te koop aanbieden. Her en der klinken begroetingen van buurtgenoten.

Als we op het straathoekterras achter een koud pilsje zitten, zegt de Amerikaan: 'Wat een leuke buurt is dit.' Er klinkt verbazing door in zijn stem. Het is niet voor het eerst dat het bezoekers verrast hoe prettig mijn leefomgeving is, en hoe weinig bedreigend.

Lagos heeft de reputatie van een onveilig oord. Voordat ik de stad als mijn standplaats kies, hoor ik van meerdere westerse collega's hoe zij op reportage in Lagos ooit met een gewapende escorte van het vliegveld werden gehaald. Als mijn moeder

komt logeren moet ze in Nederland steeds uitleggen dat het allemaal heus wel meevalt met het gevaar. En zelfs stedelingen op de eilanden waar Lagos' welgestelden vertoeven, kijken mij gechoqueerd aan als ze horen dat ik op het volkse vasteland woon. Ook hen moet ik overtuigen van de leefbaarheid van de stad buiten hun *gated communities*. Er is me in al die jaren nog nooit iets naars overkomen, houd ik ze dan voor, terwijl ik mezelf echt niet opsluit achter hoge muren.

Het zal een hele tijd duren voordat ik me realiseer dat dit gevoel van bescherming een uitkomst is van de doe-het-zelfmaatschappij. Deze veiligheid is gecreëerd door de bewoners zelf, en mijn burens maakten zich er samen voor verantwoordelijk dat mij niets overkomt. Dat besef begint te dagen op een maandagochtend in Surulere, wanneer ik ondervind dat een gevoel van gevangenschap de keerzijde is van die veiligheid en onderlinge bescherming.

Een wijk die over je waakt

Het gekwetter van de buurvrouwen onder het raam mengt zich in mijn halfslaap als een nest jonge mensvogeltjes in een toch al bizarre droom. Als mijn slaperige brein de hoogoplopende emoties in de stemmen oppikt, word ik wakker. Ik daal de buitentrapp af om uit te vinden wat er aan de hand is en tref Cynthia en Izuma onder het afdakje. Met hun handen op de heupen en hun ellebogen naar achteren wijzend lijken ze op zwanen die zich klaarmaken voor de aanval.

‘Moet je zien, mijn shirt!’ zegt Cynthia, me zonder omhaal in het gesprek betrekkend. Bij de zoom van haar blouse zit een kleine winkelhaak.

‘En dat op een maandagochtend. Ik ben nu al te laat voor mijn werk,’ jammert Izuma.

‘Ze doen het erom, hoor. Ze weten heel goed dat we allemaal haast hebben.’

‘Machtsdronken zijn ze,’ moppert Izuma.

‘Wat is er aan de hand?’ vraag ik.

Izuma was de eerste die het die ochtend ontdekte. Zij werkt op het eiland en moet vroeg de deur uit om op tijd te kunnen zijn. Maar toen ze vanochtend onze straat uit reed, werd haar de

weg versperd door twee mannen in het tenue van een particulier beveiligingsbedrijf. De poort aan het begin van de straat, die zo lang ik me kon herinneren wijd openstond, was gesloten. Izuma smeekte en pleitte, maar de beveiligers waren onvermurwbaar. Ze lieten haar auto er niet langs, en Izuma kwam onverrichter zake terug naar huis.

Daar liep ze net Cynthia mis, die te voet onderweg was om de bus te pakken naar haar werk bij een verzekeraar in het havengebied. Ook zij stuitte op het dichte hek. Na het raadplegen van een adressenlijst lieten de twee mannetjes ook Cynthia niet door. Andere straatbewoners mochten wel passeren. Toen mijn buurvrouw probeerde toch langs te glippen met een handjevol passanten, versperden de beveiligers haar de weg.

‘Ze sleurden me aan mijn kleren bij de poort vandaan,’ fulmineert Cynthia, en ze wijst op de jaap in haar nette blouse als bewijsmateriaal.

Als ik vraag naar de aanstichter van deze misère in de morgenstond, klinkt het als uit één mond van mijn buurvrouwen: *‘The Residents’ Association!’*

Ik woon al een tijdje in het poppenhuis, zoals ik mijn eerste woning in Lagos heb gedoopt. Het piepkleine tweekamerappartement is het achterhuis van een familievilla in Surulere. Sinds de kinderen vertrokken, bewonen de *Landlord* en *Landlady* enkel het voorhuis en verhuren ze de rest.

Het is de Landlady die me wegwijs maakt in de praktische zaken van het Lagosiaanse huurderschap, maar over een bewonersvereniging heeft ze nooit een woord gezegd. Ik weet tot op dat moment dan ook niet eens dat onze straat er een heeft. Op de afgebladderde poorten aan het begin van de straat heb ik ook al nooit acht geslagen, aangezien ze dag en nacht openstonden. Tot deze ochtend.